

Het Baroniemonument en de Baronie van Breda

Een verzonnen traditie

door

GERARD OTTEN

Aan de ingang van het park Valkenberg in Breda, aan de zijde van het station, staat het zogenaamde Baroniemonument. Het park zelf is in 1995 opgeknapt en gereconstrueerd. Het jaar daarop is het monument grondig onder handen genomen.

Het monument is opgericht in 1905. Op het einde van de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw zijn in Engeland en Duitsland veel monumenten opgericht die het nationale verleden moesten verheerlijken. In Nederland was men wat bescheidener. Het monument in het Valkenberg is één van de weinigen in zijn soort, naast het monument in Heiligerlee en de standbeelden van Vondel in Amsterdam, Jan Pieterszoon Coen in Hoorn en Michiel Adriaanszoon de Ruyter in Vlissingen.¹

1. De achterkant van het Baroniemonument aan de ingang van het Valkenberg in Breda.

In maart 1904 gaf het gemeenteraadslid J.R. Baron van Keppel een brochure uit, getiteld *Breda en Nassau-Oranje, 1404-1904*.² De tekst hiervan werd ook gepubliceerd in (onder andere) de *Bredasche Courant* van 13 maart 1904.

Het huwelijk tussen Johanna van Polanen, erfdochter van Breda, en graaf Engelbrecht van Nassau werd gesloten in 1403. Op 24 augustus 1404 hield het echtpaar zijn intocht in Breda. *Merkwaardig en belangrijk feit, weldra vijf volle eeuwen geleden, dat van zoo groote beteekenis is geworden voor de geschiedenis van onze stad en ons geheele land!* aldus Van Keppel, want uit de familie Van Nassau zou het Nederlandse koningshuis voortkomen, *waaruit onze geëerbiedigde Koningin Wilhelmina is gesproten*. In de Bredase Grote Kerk rusten bovendien verschillende leden van de familie Van Nassau. *Is Oranje één met Nederland, langduriger en sterker nog is die band met Breda, de schoonste parel aan hunne kroon, de bakermat ook van ons Koningshuis*. Van Keppel riep Breda op om hulde en dank te brengen aan *onze geëerbiedigde Koningin, de Baronesse van Breda, de Landsvrouw thans van ons gezegend vaderland*. Hij richtte bovendien een oproep tot alle inwoners van de voormalige baronie een waardig monument te stichten, *mogelijk wel in het vroegere lustpark der Nassau's, het Valkenberg*.

2. Johan Rabo, baron van Keppel (1850-1930).

De herdenking

De oproep van Van Keppel bleef niet zonder gevolg. De gemeenteraad benoemde op 2 april 1904 een commissie van vijf leden uit zijn midden om deze herdenking op een waardige wijze te vieren.³ Baron Van Keppel werd tot secretaris benoemd. Het oprichten van een monument werd als het belangrijkste doel beschouwd. De gemeente Breda zegde een subsidie toe van duizend gulden. In een huis-aan-huis collecte met intekenlijsten werd ruim 1500 gulden opgehaald. In de andere gemeenten die voorheen behoord hadden tot de baronie van Breda werd even-

eens gecollecteerd. Een aantal van hen zegde bovendien eveneens subsidies toe. Ook de Vereniging *Breda's Welvaart* en de Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij droegen hun steentje bij. Totaal stond uiteindelijk ruim vierduizend gulden ter beschikking en daarmee was de totstandkoming van het monument verzekerd, al kon het nog niet onthuld worden op 24 augustus 1904.

Die dag werd echter wel gevierd met klokgelui, carillon, muziekuitsvoeringen en vlaggen. De schoolkinderen hadden een vrije dag. Er werd een plechtige buitengewone zitting gehouden van de gemeenteraad, waarbij eveneens de burgemeesters van de gemeenten die voorheen behoord hadden tot de baronie aanwezig waren. Tijdens deze zitting werd de tekening gepresenteerd van het gedenkteken dat opgericht zou worden in het Valkenberg.

De onthulling

Het monument werd door koningin Wilhelmina onthuld op 3 juli 1905, een prachtige, zonnige dag. *Grootsch en indrukwekkend was zij vooral door de hoogst vereerende tegenwoordigheid van Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden, alsmede door het heuglijke feit, dat het onthullen plaats had door de Koninklijke Hand van Hare Majesteit*, aldus het gemeenteverslag, waarvan de schrijver duidelijk geïmponeerd was door het hoge bezoek.⁴ Om 11.55 uur stoomde de koninklijke trein het station binnen. Hare Majesteit was gekleed in een gris-perle kostuum van gebloemde zijde met hoed en parasol van dezelfde stof.⁵ Prins Hendrik was in generaalsuniform.

Wilhelmina liet in de volgorde van het programma duidelijk blijken wat zij het belangrijkste vond. Vóórdat zij het monument zou onthullen bracht zij eerst in een open rijtuig een bezoek aan de Koninklijke Militaire Academie, waar de toekomstige verdedigers van de Nederlandse onafhankelijkheid werden opgeleid. *En toen de Koningin, zoo gracielijk het aanminnig hoofd boog en naar alle zijden groette, scheen er geen einde te komen aan de geestdrift.* Op het grasveld achter de Academie nam zij een defilé af van de cadetten, waarna zij enkele onderscheidingen uitreikte. Tijdens de lunch in het hoofdgebouw wees de koningin op de schone doch moeilijke taak die voor de Academie was weggelegd, namelijk de toekomstige leiders van het leger voor hun roeping te bekwamen.

Pas om 3 uur verlieten de koningin en de prins het Academieterrein en begaven zij zich naar het Valkenberg, *de prachtige lusthof van Breda*. Voor de koninklijke bezoekers was een baldakijn opgericht. Het Breda's Mannenkoor zong hun een Welkomstgroet toe. Baron van Keppel hield de openingsrede. Hare Majesteit antwoordde dat het haar bijzonder aangenaam zou zijn het gedenkteken te onthullen. Ook in haar toespraak legde zij duidelijk haar prioriteiten. Voor haar telde het Nederlandse volk en het koningschap. Dat het monument dat zij zou gaan onthullen toevallig in Breda stond was voor haar van ondergeschikt belang. Het enthousiasme van de toeschouwers was er niet minder om. *Ik zie in de oprichting van dit monument een hernieuwde, treffende getuigenis van de gevoelens van afhankelijkheid van mijn volk voor mijn stamhuis (...). Ook in mij leven voort, de gevoelens, die mijne voorvaderen bezielde en*

3. De onthulling van het monument door koningin Wilhelmina op 3 juli 1905.

het opnieuw geleverde bewijs van de trouw van mijn volk zal mij tot steun strekken bij de vervulling mijner roeping, aldus Wilhelmina. De koningin deed eigenhandig het omhullend doek rond het monument vallen en tekende de oorkonde die ingemetseld zou worden.

Na de onthulling bracht het koninklijke paar een bezoek aan het Begijnhof. In de woning van de overste werd aan de koningin de zogenaamde Begijnenrijst aangeboden. De koningin en de prins brachten daarna een bezoek aan de Grote Kerk, waar zij onder andere voorgesteld werden aan de voorzitter van de restauratiecommissie, mr. M. Tydeman Jr. en de grafmonumenten bezichtigden van Jan van Polanen, het gerestaureerde monument van Engelbrecht I en het meest bekende monument, het door Hendrik III opgerichte grafmonument ter ere van Engelbrecht II.

De rijtoer voerde het echtpaar vervolgens langs het R.K. Gasthuis aan de Haagdijk en het Diaconessenhuis. Aan de tweede inrichting werd een meer uitgebreid bezoek gebracht. De rondrit eindigde bij het stadhuis. Even na zes uur vertrokken koningin Wilhelmina en prins Hendrik weer. Na het vertrek van de koningin en de prins zetten de leden van de gemeenteraad en de monument-commissie zich aan een feestmaaltijd, waarbij de burgemeesters van de gemeenten die voorheen deel hadden uitgemaakt van de baronie van Breda als gasten uitgenodigd waren.

Op 5 juli 1905 maakte de directie van de Bredasche Bouwgrond-Maatschappij door middel van een advertentie in de kranten bekend dat zij ter gelegenheid van de

onthulling van het gedenkteken de verbindingsweg met het Mastbos de naam had verleend van Baronielaan en aan het 'rondpoint' de naam had gegeven van Engelbert van Nassauplein.⁶

Het monument

Het monument is ontworpen door de bekende neogotische architect P.J.H. Cuypers. De symboliek is nogal gezocht, met name in de bekroning van het monument met een Hollandse Tuin (terwijl Breda nooit tot Holland heeft behoord), waarin een Nassause leeuw zit die gekroond is met, let wel, een negentiende-eeuwse koningskroon.

Het monument heeft de vorm van een toren of burcht.⁷ Het voetstuk is van zogenaamde ijzersteen, een grijze steensoort uit de groeven van Villers-le-Temple aan de Maas. Rondom is het monument voorzien van de wapens van twintig gemeenten, die in 1905 geacht werden voorheen tot de baronie van Breda te hebben behoord. Hierboven verheft zich met een terugsprong een in vijf vlakken verdeelde kolom. Deze vijf vlakken verbeelden de vijf eeuwen die voorbij gegaan zijn sinds de intocht van Engelbrecht van Nassau en Johanna van Polanen. Boven aan het monument zijn kantelen aangebracht, die aan het geheel het karakter van een burcht of vesting verlenen. Aan de voorzijde lezen wij de oude wapenspreuk van Nassau *Ce sera moi Nassau*. Boven de kantelen is een zogenaamde Hollandse Tuin geplaatst, een symbolische omheining, afgesloten met een hekje. Hierbinnen bevindt zich de leeuw van Nassau, gekroond met de koningskroon. In de voorpoot houdt deze een zwaard en het wapenschild van de voormalige baronie, dat ontleend is aan het werk van Van Goor.⁸ De drie vlakken aan de voorzijde, die naar de Willemstraat gekeerd zijn, bevatten een reliëf dat de intocht binnen Breda voorstelt van graaf Engelbrecht en Johanna van Polanen in 1404. Het vlak dat naar het station gekeerd is, heeft het uiterlijk van een stadspoort. Op deze wijze markeert het monument als het ware voor de reiziger die Breda binnenkomt de ingang van de stad. Het rechtse vlak beeldt een stad uit, maar dit is niet bedoeld als een realistische afbeelding van Breda. Op de beide andere vlakken zijn de namen ingehouwen van 18 heren van Breda met de jaartallen van hun inhuldiging in Breda en van hun overlijden. Hierboven zijn de wapens aangebracht van graaf Engelbrecht van Nassau en Johanna van Polanen en van koningin Wilhelmina en prins Hendrik.

Op de plint zijn de volgende opschriften ingehouwen: *Graaf Engelbrecht van Nassau en Zijne gemalin Johanna van Polanen, ingehuldigd als Heer en Vrouwe van Breda 24 Augustus 1404, Opgericht ter eere van het Doorluchtig Vorstenhuis Oranje-Nassau door de ingezetenen der Baronie van Breda den 24 Augustus 1904, Uit den Bredaschen tak van het Edele Huis van Nassau ontsproot Neerlandsch roemruchtig Vorstengeslacht en Onthuld door H.M. Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, 3 Juli 1905*. Het monument is omgeven door een *sierlijk ijzeren hekwerk*.

De voormalige baronie van Breda

De baronie van Breda bestond als heerlijkheid niet meer sinds 1798. Tijdens de Bataafse Republiek waren de heerlijke rechten afgeschaft. Deze rechten zijn wel gedeeltelijk hersteld in 1814, maar in een traktaat van 1801 had de latere koning Willem I afstand gedaan van al zijn bezittingen en waren zijn rechten overgegaan aan de Bataafse Republiek.⁹ Ook als bestuurlijke eenheid hield de baronie op te bestaan. A.J. van der Aa spreekt dan ook in zijn bekende aardrijkskundig woordenboek over de *voormalige* baronie van Breda. Volgens hem had koning Willem I hier nog enige heerlijke rechten, zoals het recht van collatie in de stad Breda en in de dorpen, dat wil zeggen het recht om de predikanten van de Nederlands Hervormde Kerk te benoemen.¹⁰ De voormalige goederen van de Nassaus, zoals het Mastbos, het Liesbos, de andere bossen, verschillende Prinsenhoeven, het Kasteel van Breda, het park Valkenberg enzovoorts, bleven eigendom van de Staat en zijn dat tegenwoordig grotendeels nog.

4. Het monument in het Valkenberg, niet lang na de onthulling. Prentbriefkaart, afgestempeld in 1909.

Toen Van Goor in 1744 zijn werk over Breda uitgaf omvatte het Land van Breda, behalve de stad, de heerlijkheden Oosterhout, Roosendaal en Nispen, Etten, Leur en Sprundel, De Hage (Princenhage), Dongen, Gilze, Zundert, Ginneken, Rijsbergen, Alphen, Baarle, Chaam, Terheijden en Teteringen.¹¹

Het bezoek van de beide koninginnen in 1894

In de negentiende eeuw was er niet veel contact tussen het Nederlandse koningshuis en het volk. Vooral koning Willem III was weinig populair. Dat veranderde onder koningin Emma, de weduwe van Willem III, die regentes was van 1890 tot 1898.¹² Zij versterkte het gevoel van de eenheidbrengende monarchie als nationaal symbool. Zij hechtte grote waarde aan optreden in het openbaar en maakte tussen 1891 en 1896 met haar dochter Wilhelmina reizen naar alle elf provincies. De beide koninginnen bezochten fabrieken, liefdadigheidsinstellingen, ziekenhuizen en historische gebouwen.

Op 25 september 1894 brachten Emma en Wilhelmina voor het eerst een bezoek aan Breda.¹³ Het programma bestond uit een plechtige intocht in de gemeente en bezoeken aan de Koninklijke Militaire Academie, het Begijnhof en de praalgraven in de Grote Kerk. Daarna maakten de beide koninginnen een rit van Breda naar Ginneken, waar het Citadelmonument bezocht werd bij de Hervormde kerk, om via Princenhage weer terug te keren.

Merkwaardig is dat in alle toespraken en welkomstliederen en in alle feestnummers van kranten het woord 'Baronie' niet één keer wordt genoemd. Alleen de burgemeester, Ed. Guljé, herinnerde in zijn dankwoord aan Hare Majesteiten aan het huwelijk van Johanna van Polanen met graaf Engelbert van Nassau.¹⁴ *Niet weinig fier bovendien is Breda er op, dat onder de vele titels van het Koninklijk Huis ook die behooren van Vrouwe en Baronesse van Breda*, aldus Guljé.

Nog onder de indruk van het koninklijk bezoek besloot de gemeenteraad op 26 januari 1895 het in aanleg zijnde park aan de zuidzijde van de stad de naam te geven van Wilhelminapark.

De opkomst van het toerisme in Breda

De laatste decennia van de negentiende eeuw betekenden voor Breda een periode van grote bloei. De stad breidde zich uit over de grenzen met de randgemeenten. Er werden fabrieken gebouwd en er verrezen nieuwe straten en wijken. Aan de rand van het Mastbos en het Liesbos werden villa's en hotels gebouwd, die door middel van paardentrans bereikbaar werden gemaakt vanuit Breda.

In Nederland nam aan het einde van de negentiende eeuw de welvaart toe, alsmede de mogelijkheden om zich te verplaatsen. De nieuwe middenklasse ging op vakantie, aanvankelijk in Nederland en België. Breda was door zijn bossen en door zijn ligging dicht bij de grote steden een aantrekkelijk reisdoel.

Deze bossen waren ook toen al eigendom van de Staat en in 1890 werd de houtvester A. van Schermbeek door het domeinbestuur benoemd tot bosbouwkundige.¹⁵ Van Schermbeek had moderne ideeën over bosbeheer, die hij in de bossen rond Breda in praktijk gebracht heeft. Behalve nieuwe ideeën over de bosbouw had hij ook uitgesproken ideeën over de functie van het bos in de samenleving. In 1898 gaf hij een brochure uit, *Het beheer der Staatsbosschen in het Rentambt Breda heeft een zeer behoudend karakter*.¹⁶ Eén van de manieren waarop de samenleving volgens hem meer

profijt kon hebben van de bossen was door het oprichten van een *Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer*. Verder pleitte hij voor het planten van Kroningsbomen op 31 augustus 1898, ter gelegenheid van de inhuldiging van de jeugdige koningin.

Van Schermbeek is een van de eersten die de oude naam 'Baronie' weer opneemt en deze uitdrukkelijk in verband brengt met de bevordering van welvaart en toerisme. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Bredasche en Oosterhoutsche Courant* van 13 augustus 1899 pleitte hij voor de oprichting van *eene Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer voor Breda en omstreken (...), voor het geval Breda als hoofd der Baronie eindelijk eens mocht ontwaken om in moderner zin zijne plaats te handhaven, die het op geschiedkundige grondslagen mag innemen. (...) Zóó de belangen onzer streek opgevat en de steding zal nog lang de Baronie als eene geliefkoosde ontspanning blijven bezoeken; en de streek in bloei doen toenemen.*

De inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898

Viel in 1894 het woord 'Baronie' nog nauwelijks, bij de feestelijkheden die georganiseerd werden naar aanleiding van de inhuldiging van Wilhelmina in 1898 was het niet anders. Op de Grote Markt werd op 31 augustus de Wilhelminafontein onthuld. In de symboliek van dit monument wordt niet verwezen naar de specifieke banden die Breda zou hebben met het Oranjehuis. Alleen in het huldeadres dat door de gemeenteraad op 31 augustus aan de jonge koningin werd verzonden wordt zij aangesproken als *Uwe Majesteit, Vrouwe en Baronesse van Breda*, terwijl over Breda wordt gesproken als *het in feesttooi gehulde en jubelende Breda, hoofdplaats der voormalige Baronie van die naam*.¹⁷

Het monument te Princenhage

De grondslag voor het uiteindelijke initiatief tot het oprichten van het Baroniemonument werd gelegd in Princenhage. Op 6 september 1898 werd op de Markt van dit dorp ter gelegenheid van de inhuldiging van koningin Wilhelmina een obelisk opgericht.¹⁸ De onthulling vond plaats door Baron van Hardenbroek van Bergambacht en 's Heeraertsberg, Grootmeester van het huis der Koningin, die, samen met andere genodigden door een extra-tram van de Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij van het station te Breda naar Princenhage was vervoerd.

De voorzijde van het monument bevat de inscriptie *Hulde van 's Princenhage aan zijne edele gebiedster, de hooge vrouwe van 's Princenhage, Baronesse van Breda, de nieuwe loot van d'ouden stam Nassau-Oranje, H.M. Koningin Wilhelmina, bij hare troonsbestijging op 31 augustus, 6 september 1898*. Op de achterzijde staat: *Graaf Engelbrecht van Nassau, de roemrijke, huwt Johanna, erfdochter van Polanen, 1 aug. 1403, gehuldigd als heer door Breda en de Hage, 24 aug. 1404*.

Het uitvoerend comité stond onder leiding van jonkheer S.E.J.M. van Nispen tot Sevenaer. In de toespraak na de onthulling herinnerde Van Nispen er aan dat een

5. De onthulling van de obelisk op 6 september 1898 op de Markt in Princenhage.

van de voorzaten van zijn geslacht de eerste steen gelegd had van de Grote Toren van Breda. *Het voegde ons*, zo vervolgde Van Nispen in zijn toespraak, *het op te nemen voor den Lande van Breda, omdat wij, bewoners van de aloude Baronie, daarop (op de banden met het Stamhuis van Oranje-Nassau) meer rechten hebben dan 't overige Nederland.*

Van Nispen tot Sevenaer stuurde nu een telegram aan de koningin. *Uw 's-Princenhage begroet zijn Edele Gebiedster, zijne Hooge Vrouwe op deze plechtige dag Harer Troonsbestijging. 495 jaren, 180 jaren voorspoed voor Neêrland, verbinden ons aan Uw Stamhuis*, waarmee hij alvast vooruit liep op de gebeurtenissen van 1904.

Jonkheer Van Nispen tot Sevenaer moet een eigenzinnig man geweest zijn. Hij probeerde zijn titel zoveel mogelijk luister bij te zetten. Hij was lid van de Ridderschap van Gelderland. Sinds 1893 woonde hij in de villa Vredeburcht aan de Liesboslaan, die echter in de adresboekjes van 1895 en 1898 wordt aangeduid als 'Kasteel'.¹⁹ In het krantenverslag van de onthulling van de gedenknaald, waarschijnlijk door Van Nispen zelf opgesteld, worden bij de aanwezige autoriteiten *de eigenaars van verschillende heerlijkheden dezer gemeente* genoemd. Daarmee worden dan de eigenaren bedoeld van landgoederen en villa's rond Princenhage, waarvan inderdaad een aantal tot de adel behoorde. Van Nispen had een exclusieve plaats gepacht in de Martinuskerk, in de neo-gotische Onze-Lieve-Vrouwekapel aan de noordzijde van

het koor.²⁰ Hier had hij gezelschap van mr. Van Aken, die aan de Haagweg op Huize de Bloemkool woonde, en mr. Van Mierlo, de eigenaar van het landgoed Heilaar.

In 1901 liet Van Nispen met toestemming van het gemeentebestuur een schutting plaatsen rond het monument, zogenaamd om de zuil nogmaals te doen polijsten en de letters te doen vergulden.²¹ In juli 1902 bleek echter dat Van Nispen aan de voet van de zuil zijn eigen naam had laten aanbrengen. Het Princenhaagse gemeentebestuur liet daarop de schutting verwijderen en de letters bedekken met een hardstenen plint.

Van Nispen tot Sevenaer heeft zich niet meer actief bemoeid met het monument in het Valkenberg. Op de intekenlijsten uit 1904 echter prijkt zijn naam als eerste, met een voor die tijd zeer groot bedrag van vijfhonderd gulden.²² Op een los inlegvel dat bedoeld was ingelegd te worden in het *Herdenkingsalbum 1404-1905* worden Van Nispen tot Sevenaer en Baron Van Keppel genoemd als de twee figuren, wier namen onafscheidelijk met het monument verbonden zouden blijven.²³ Van Nispen komt volgens dit stuk de eer toe voor het eerst de aandacht te hebben gevestigd op het 500-jarig feest, dat Breda zou hebben moeten vieren, de *auctor moralis*, de man van het idee.

Van Nispen overleed op 12 oktober 1910. De overlijdensadvertentie in het *Dagblad van Noord-Brabant* is ondertekend door M. Manise. In het bevolkingsregister van Princenhage en in de Status Animarum van de parochie wordt zij aangeduid als huishoudster, maar blijkbaar was zij de levensgezellin van Van Nispen.²⁴ Een tweede advertentie werd geplaatst door de familie Van Nispen tot Sevenaer, met de mededeling dat dit de enige en algemene kennisgeving was! Juffrouw Manise was echter benoemd tot universele erfgenaam en de adellijke familie had het nakijken.

Kasteel Bouvigne en koningin Emma

Op 29 juli 1901 vond de veiling plaats van het kasteel Bouvigne bij Ginneken.²⁵ In de verkoopadvertentie die in de kranten geplaatst werd wordt uitdrukkelijk vermeld dat het kasteel voorheen bezit was van het oude geslacht van de *Ridders van Bouwenjen* en daarna van de Prinsen van Oranje. De *Bredasche Courant* van 9 augustus 1901 meldt dat jonkheer De Ranitz, de particuliere secretaris van de koningin-moeder, in Ginneken was aangekomen. *Men brengt deze aankomst in verband met den verkoop van het kasteel van Bouvigne, één der voormalige bezittingen van onze Oranje-Vorsten. Als H.M. tot dien aankoop mocht besluiten, zal dit zeker te Breda en omstreken met onverdeeld genoegen worden vernomen, omdat men er dan ongetwijfeld het voorrecht zal hebben, dat de Vorstin jaarlijks eenige tijd in die schoone en gezonde streek zal doorbrengen.* Als koningin Emma inderdaad regelmatig in Breda zou verblijven zou Breda het karakter krijgen van een koninklijke residentie. Wat dit voor een stad kan betekenen zien we wel aan Den Haag en, in het nabije buitenland, aan Brussel en Oostende. In Apeldoorn zorgde de aanwezigheid van Paleis Het Loo er voor, in combinatie met de natuurgebieden rond die plaats en de snelle spoorverbinding met het westen van Nederland, dat hier een aantal villawijken ontstond. Ook voor de villaontwikkeling in Baarn

werkte de aanwezigheid van Paleis Soestdijk als een krachtige stimulans. De nieuwe eigenaar van Bouvigne werd echter mr. L.A.M. de Bruyn, die het oude kasteeltje prachtig restaureerde en verfraaide.²⁶

Het Kasteel van Breda

Een belangrijke rol in de aanloop tot de oprichting van het Baroniemonument tenslotte wordt gespeeld door Th. M. Roest van Limburg.²⁷ Deze kapitein der artillerie gaf in 1904 het boek uit, getiteld *Het Kasteel van Breda*. In zijn voorrede duidde hij het Kasteel aan als *het gebouw, dat er roem op kan dragen in deze gewesten te zijn geweest: het huis, waar de eerste Nederlandsche Nassau's zich blijvend vestigden, waar later de eerste Vorst uit dat Stamhuis, die den glorieijken naam van Oranje in onze geschiedenis brengen zou, het levenslicht zag, en dat dus heeten kan: het stamslot van Nederlands Vorstenhuis*.²⁸ Met dit werk verschaft Roest van Limburg de promotors van het Baroniemonument een wetenschappelijk verantwoorde bron, waaruit zij hun feitenmateriaal konden putten. Het zal ons niet verbazen dat wij in de lijst van intekenaren voor in het boek de naam aantreffen van jhr. S.E.J.M. van Nispen tot Sevenaer te Princenhage, tezamen met die van Ed. H.A. Guljé, burgemeester van Breda en van verschillende wethouders en raadsleden. Ook Roest van Limburg was intussen getrouwd geraakt met het idee van de Baronie van Breda. In de in dit boek voorkomende *Stamtafel der Heeren van Breda* wordt als laatste genoemd Wilhelmina Helena Paulina Maria, koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, Hertogin van Mecklenburg en Baronesse van Breda.²⁹ In een artikel in *De Tijdspiegel* naar aanleiding van de onthulling van het monument in Breda kwam Roest nog eens uitvoerig terug op het huwelijk van Engelbrecht van Nassau en Johanna van Polanen.

De restauratie van de Grote Kerk

In 1900 nam mr. Meinard Tydeman Jr., lid van de Tweede Kamer en wonende te Breda, het initiatief een comité op te richten om tot restauratie te komen van de Grote Kerk. De restauratie van deze kerk werd van nationaal belang geacht, zowel vanwege de architectuur als vanwege het feit dat zich hier de graven bevonden van de oudste Nederlandse Nassaus. Tydeman benaderde dan ook zowel vooraanstaande protestanten als katholieken. In 1902 vond de eerste vergadering plaats van de Restauratiecommissie van de Grote Kerk. Jonkheer De Stuers, de grote man van de Monumentenzorg in Nederland, zegde zijn medewerking toe, evenals dr. P.J.H. Cuypers in zijn functie van adviseur van de regering voor de monumenten van Geschiedenis en Kunst.³¹ Ook de koningin deed van haar belangstelling blijken en zegde een jaarlijkse bijdrage toe. Zowel Tydeman, De Stuers als Cuypers hebben een rol gespeeld bij het tot stand komen van het Baroniemonument, Tydeman als lid van de commissie die de oprichting van het monument moest voorbereiden en Cuypers als de ontwerper ervan.

In 1904 werd het initiatief van Van Nispen tot Sevenaer overgenomen door Baron Van Keppel. Johan Rabo, baron van Keppel was geboren in Zwolle in 1850. Hij vestigde zich in Breda in 1882. Hij was aanvankelijk bierbrouwer aan de Haagdijk. In 1889 zette hij een fabriek op van blikgroenten voor Indië, de stoomfabriek van verduurzaamde levensmiddelen De Voorzorg. Deze fabriek hield het maar vol tot 1901.

In 1903 werd hij benoemd tot lid van de gemeenteraad. Hij zou raadslid blijven tot zijn vertrek uit Breda in 1913. Hij was secretaris-kerkvoogd van de Hervormde gemeente en sinds 1902 was hij ook secretaris van de restauratiecommissie van de Grote Kerk. Uit hoofde van deze functie schreef hij een boekje *Eenige wetenswaardigheden betreffende de Groot- of Lieve Vrouwenkerk te Breda in de XVIe eeuw*.³² Verder schreef hij verschillende artikelen over de restauratie.

M.A. van Nieukerken, de zoon van de architect die verantwoordelijk was voor de restauratie van de Grote Kerk, kon zich jaren later Van Keppel nog goed voor de geest halen. *De Heer van Keppel was in zijn figuur en houding, zijn levenswijze en manieren van doen, de gezeten burgerman met burgerlijke smaak. (...) Hij miste in zijn verschijning en allure oppervlakkig alles wat als eerste indruk den edelman van den burgerman onderscheidt. Kortom men gevoelde het onevenwichtige tusschen zijn wezen en hetgeen hij graag wezen zou*.³³

Ook Van Keppel probeerde, net als Van Nispen tot Sevenaer, de naam van zijn geslacht luister bij te zetten. In 1912 gaf hij een boek uit, dat gedrukt werd in Breda, *Genealogische tabellen van het geslacht Van Keppel*.³⁴ Op de titelpagina hiervan prijkt het wapen van Van Keppel, getekend in gotische stijl.

In 1913 vertrok hij naar Ukkel, een voorstad van Brussel, waar hij trouwde met Mathilda Johanne Manise, de voormalige levensgezellin van Van Nispen tot Sevenaer. Hij overleed in Ukkel in 1930.

6. Het wapen van het geslacht Van Keppel, getekend in gotische stijl.

Het initiatief van Van Keppel sloeg aan bij de gemeente en bij de burgerij. Als we de stukken doornemen die betreffende deze zaak bewaard worden in diverse archieven bestaat het grootste deel uit huldebetuigingen aan het koningshuis en geschiedkundige overzichten. Als we deze verflaag wegkrabben schemeren hier en daar echter onderliggende motieven door. We noemden al de pogingen van Van Nispen tot Sevenaer en van Van Keppel hun adeldom op te poetsen. Verder blijkt de bevordering van het vreemdelingenverkeer een rol gespeeld te hebben, evenals de annexatiekwestie.

Als een van de belangrijkste motieven voor de oprichting van het monument kunnen we aanwijzen het bevorderen van het toerisme. Breda was door zijn bossen en zijn ligging dichtbij de grote steden aantrekkelijk, maar moest concurreren met het Gooi, de Veluwe, Arnhem, Nijmegen en Valkenburg. Alles waarin Breda zich kon onderscheiden van soortgelijke vakantieplaatsen was natuurlijk welkom.

Het Baroniemonument werd geplaatst aan de ingang van het Valkenberg, recht tegenover het station. In april 1904 schreef het herdenkingscomité een brief aan de *Vereeniging Breda's Welvaart*, de voorloper van de tegenwoordige VVV, met een verzoek de oprichting van het monument te steunen. *Het behoeft geen betoog (...) dat de oprichting van een waardig gedenkteeken (...) als een Bredasch belang geldt. (...) (Het) zal ook in niet geringe mate de aantrekkelijkheid van onze goede stad bevorderen*, aldus het comité. *De plaatsing van een fraai monumentaal gedenkteeken op eene zoo uitgezochte plaats, waar vreemdelingen en stadgenooten dagelijks passeeren (zal) wel krachtig medewerken tot verfraaijing en bevordering van het vreemdelingenverkeer*. In de feestrede van Baron Van Keppel bij de onthulling verwijst hij naar het Valkenberg als *historischen grond, eertijds het fraaie lustpark onzer Heeren, en thans nog de schoonste parel aan Breda's stedekroon*.³⁵

Een van de instellingen die subsidie gaf voor het monument was de Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij. Al in 1898 speelde deze een belangrijke rol bij de onthulling van de obelisk op de Markt in Princenhage. De genodigden werden toen van het station in Breda naar Princenhage vervoerd in een tot salonrijtuig ingerichte tramwagen.³⁶ Uitwendig was het rijtuig behangen met oranjekleurig vlaggendoeck en inwendig prachtig gedecoreerd en voorzien van fraaie meubelen. De directeur van de Z.N.S.M. reed met de tram mee en de inspecteur en de opzichtermachinist namen zelf de functies van conducteur en machinist waar.

Het vervoersgebied van de Z.N.S.M. strekte zich van Breda uit tot Zundert, Willemstad en Steenbergen en viel dus grotendeels samen met de voormalige baronie van Breda en de voormalige Oranje-heerlijkheden in West-Brabant. In 1890 werd de stoomtramlijn naar Antwerpen via Zundert geopend en in 1892 de lijn van Breda naar Roosendaal en Steenbergen via Oud Gastel.³⁷ Pas in 1906 kwam de lijn Oud Gastel-Willemstad gereed. De geplande lijn Leur-Zevenbergen-Klundert-Willemstad werd nooit aangelegd. In de *Geïllustreerde gids voor de Baronie van Breda* uit 1907 maakte de maatschappij met een paginagrote advertentie reclame voor de toeristische mogelijkheden van zijn tramnet.

7. *De plaatsing van een fraai monumentaal gedenkteeken op eene zoo uitgezochte plaats, waar vreemdelingen en stadgenooten dagelijks passeeren (zal) wel krachtig medewerken tot verfraaijing en bevordering van het vreemdelingenverkeer.*

De nieuwe grensregeling van de gemeente Breda

In 1899 had Breda in verband met het ontstaan van de voorsteden rond de Ginnekenweg en de Haagweg en de aanleg van de Boulevard Breda-Mastbosch, de huidige Baronielaan, een nieuwe poging in gang gezet de gemeentegrenzen te verbreden. De drie gemeenten die hun grondgebied bedreigd zagen, Ginneken, Teteringen en Princenhage, boden fel weerstand. In 1905 zou de kwestie eindigen in een nederlaag voor Breda: de gemeentegrenzen zouden tot 1927 bijna samenvallen met de singelgracht.

In de brief van burgemeester en wethouders aan de gemeenteraad van 13 mei 1899, met het voorstel voor een verbeterde grensregeling, wordt een bescheiden verband gelegd met het Oranjehuis. In de brief wordt onder andere gesteld dat de Belcrumpolder vroeger de vermaarde warande vormde met een jachthuis, dat toebehoorde aan de doorluchtige vorsten van Oranje-Nassau, tegelijk met het Kasteel, thans Koninklijke Militaire Academie.³⁸ Dat belette de gemeente Breda overigens niet hier havens en industrieterreinen te plannen.

In de toespraken en publicaties rond de onthulling van het monument wordt vaak gesproken van Breda als *de oude hoofdplaats der Baronie*. Breda eiste, zoals Van Schermbeek al had voorspeld, voor zichzelf een belangrijker rol op in de agglome-

ratie. In de lijst van gemeentebesturen in de voormalige Baronie die subsidie gegeven hebben voor het monument ontbreken dan ook opvallend de gemeenten Ginneken en Teteringen.³⁹

Princenhage loste dit probleem op een geheel andere manier op en gebruikte het Baroniemonument juist als argument tégen de annexatie. Op 16 juni 1904 besloot de raad vijftig gulden bij te dragen in het gedenkteken, *overwegende dat deze gemeente eene eerste plaats bekleedt in de Baronie van Breda (en) dat Princenhage door aloude banden aan het Huis van Oranje-Nassau is verbonden*.⁴⁰ Het volgende punt op de agenda was de nieuwe grensregeling van Breda en het verweer van Princenhage daartegen. Aan het einde van diezelfde vergadering werd besloten het wapen van de nieuwe burgemeester, jonkheer F.C.V. Dommer van Poldersveldt, dat gediend had bij zijn installatie, ingelijst in een mahoniehouten lijst, op te hangen in de raadzaal. Hieruit blijkt nogmaals hoe gevoelig men was voor adel in deze tijd.

Het ontwerp van het monument

Van meet af aan was het de bedoeling dat de viering van het 500-jarig bestaan van het Huis van Oranje-Nassau als Heren en Baronnen van Breda zou uitmonden in de oprichting van een *blijvend gedenkteken*. In 1904 achtte men een beeld of buste van graaf Engelbregt I op een passend voetstuk het meest aanbevelenswaardig, waarbij dan medaillons of opschriften de latere heren van Breda konden vermelden.⁴¹

Het oorspronkelijke idee van de monumentencommissie was op het monument het opschrift aan te brengen *Opgericht ter ere van het Doorluchtig Vorstenhuis Nassau-Oranje door de ingezetenen der voormalige Baronie van Breda*.⁴² Jonkheer Victor de Stuers adviseerde echter op 21 november 1904 het woord 'voormalige' weg te laten. Al had de baronie politiek geen bestaan meer, feitelijk zou het Land van Breda steeds blijven bestaan, en volgens hem heette dat land nog steeds 'de Baronie'. Hij adviseerde ook op het monument de leeuw van Nassau te plaatsen met het wapenschild van de baronie en op de rand van het monument de wapenschilden van de dorpen van de baronie.

Rondom het monument bevinden zich inderdaad de wapens van een aantal gemeenten, weergegeven zoals ze in gebruik waren in de negentiende eeuw.

Rondgaande zien wij die van Breda, Princenhage, Oosterhout, Teteringen, Terheijden, Gilze en Rijen, Dongen, Alphen en Riel, Klundert, Willemstad, Steenberg, Wouw, Roosendaal en Nispen, Baarle-Nassau, Etten en Leur, Rucphen c.a., Chaam, Rijsbergen, Zundert en Ginneken en Bavel. Waarschijnlijk moet de volgorde van belangrijkheid worden gelezen als in het midden Breda, (heraldisch) rechts daarvan Ginneken, links van Breda Princenhage, rechts Zundert, links Oosterhout enzovoorts.

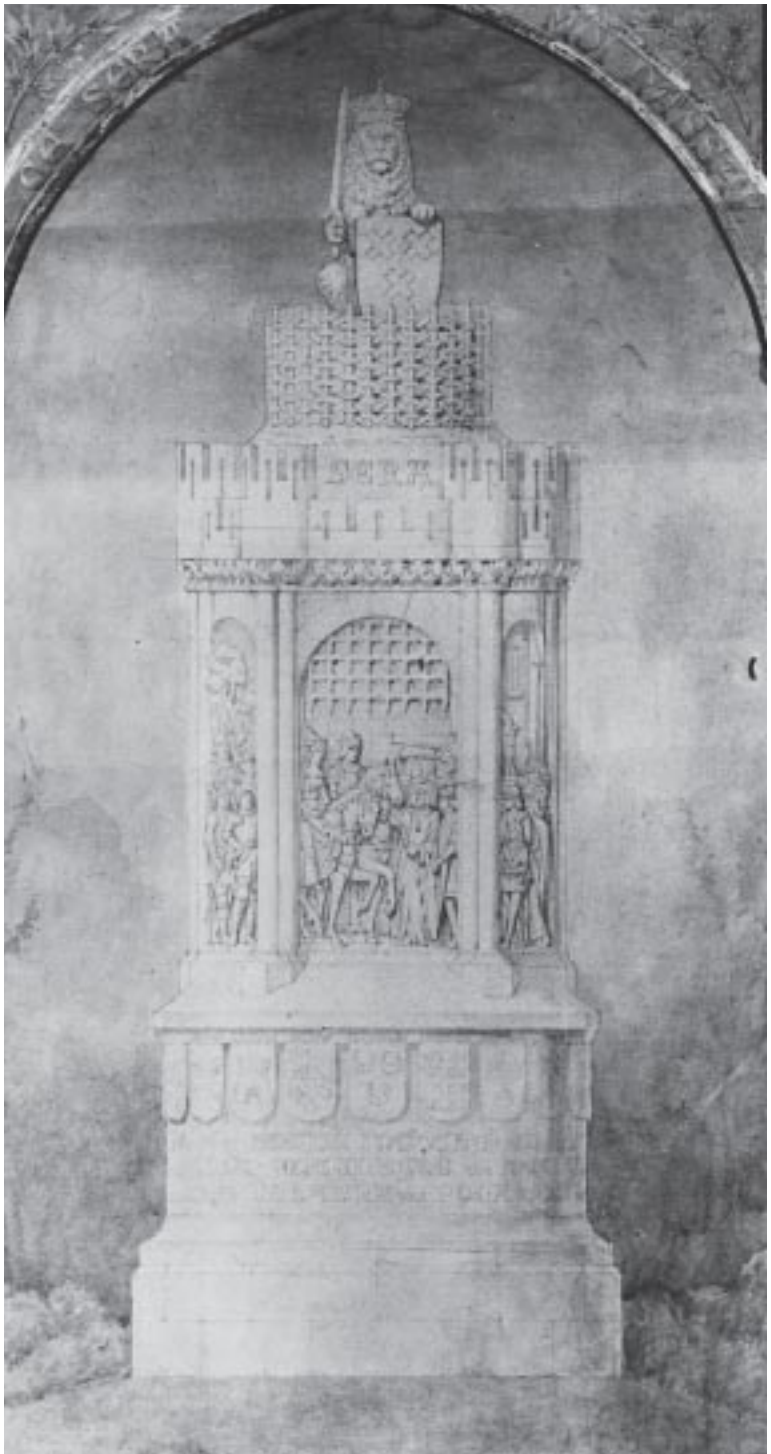
In 1904 bestond de baronie al meer dan honderd jaar niet meer en het was dan ook niet duidelijk welke gemeenten wél en welke níét tot de baronie gerekend moesten worden. De correspondentie hierover heeft hier en daar zelfs een enigszins vermakelijk karakter. Als we de namen van de heerlijkheden die Van Goor noemt vertalen naar de gemeentelijke indeling die gold in 1904 zouden de gemeenten

Terheijden, Teteringen, Oosterhout, Dongen, Gilze en Rijen, Ginneken en Bavel, Alphen en Riel, Baarle-Nassau, Chaam, Zundert, Rijsbergen, Roosendaal en Nispen, Etten en Leur, Rucphen c.a. en Princenhage deel moeten uitmaken van de baronie. In het voorstel van de commissie uit de gemeenteraad nopens het plan tot herdenking van het 500-jarig bestaan van het Huis van Oranje-Nassau als Heren en Baronnen van Breda, dat op 2 april 1904 in de raad werd gebracht, worden echter ook Steenbergen, Gastel, Oudenbosch, Hoeven, Standaardbuiten en Fijnaart genoemd. De commissie baseerde zich hierbij op Roest van Limburg, die op pagina 30 van zijn boek een tijdelijke verdeling beschrijft tussen het Land van Breda en dat van Bergen op Zoom die gold in 1350.

8. De gemeentewapens van Breda, Ginneken en Bavel en Princenhage op het monument.

De verwarring werd nog groter toen het comité de burgemeesters benaderde van Steenbergen, Wouw, Willemstad, Hoge en Lage Zwaluwe, Klundert en de gemeente Hoeven en St. Maartenspolder om zitting te nemen in het comité.⁴³ Waarschijnlijk hebben de organisatoren hiervoor Van Goor geraadpleegd en deze plaatsnamen gevonden bij de titels van stadhouder Willem IV. De Oranjes hadden namelijk, behalve de baronie van Breda, nog een aantal andere heerlijkheden in eigendom in het huidige West-Brabant, namelijk Geertruidenberg (waaronder toen ook Made viel), Hoge en Lage Zwaluwe, Zevenbergen, Klundert, Willemstad, Dinteloord en Prinsenland en Steenbergen. Het comité heeft dus Geertruidenberg, Zevenbergen en de gemeente Dinteloord en Prinsenland weer over het hoofd gezien.

9. Het ontwerp van het monument door P.J.H. Cuypers.

Op 19 september 1904 schreef Van Keppel een briefje aan de comitéleden met het voorstel om van de zestien gemeenten van de baronie het wapen op het monument aan te brengen en verder de wapens van Willemstad, Klundert en Zwaluwe, als afzonderlijke Oranje-bezittingen buiten de baronie. Wouw, Steenberg en Hoeven zouden dan vervallen. Op 22 september schreef L.A.M. van Mierlo een briefje aan Van Keppel met het voorstel alleen de wapens af te beelden van de zestien gemeenten die behoorden tot de voormalige baronie. Een volledige vermelding van de overige gemeenten, waarvan de Nassau's heer waren vond hij toch bezwaarlijk. Wel stelde hij voor de namen te noemen van de gemeenten die bijgedragen hadden tot het monument. Zwaluwe zou dan komen te vervallen, maar tegen Klundert, Willemstad en Steenberg was geen bezwaar.

De baronnen van Breda

Ook in de lijst van heren van Breda op het monument zijn opvallende fouten gemaakt. Er is één heer *niet* vermeld, namelijk Jan van Nassau, die van 1630 tot 1637, toen Breda in het bezit was van de Spaanse koning, heer was van Breda. Jan van Nassau was overgegaan in Spaanse dienst en katholiek geworden. Hij wordt uitvoerig vermeld in Van Goor. Zijn naam is dus bewust weggelaten om de lijst van baronnen zo veel mogelijk toe te schrijven naar de voorgangers van het huidige Nederlandse vorstenhuis.

Tussen 1702 en 1732 werden de Oranjeheerlijkheden betwist door Jan Willem Friso en Frederik, de koning van Pruisen. Frederik noemde zich onder andere baron van Breda, maar staat evenmin op het monument vermeld. De naam van Jan Willem Friso wordt wél vermeld, ook al is hij nooit ingehuldigd als baron van Breda. Ook de koningen Willem I, II en III en koningin Wilhelmina zijn uiteraard nooit ingehuldigd als baron.⁴⁴

'De vermaarde Baronie'

Met de oprichting van het Baroniemonument was het begrip 'Baronie' definitief geïntroduceerd bij de Bredanaars en het Nederlandse volk. In het bekende weekblad *De Prins* verscheen in juli 1905 een geïllustreerd artikel over het koninklijk bezoek aan Breda, waarin over Breda nog eens gesproken werd als *de hoofdstad der eeuwenoude Baronie*.⁴⁵

Het bezoek van koningin Wilhelmina en prins Hendrik werd nog in hetzelfde jaar door Herman de Ruiter vastgelegd in zijn *Herdenkingsalbum 1404-1905*. Dezelfde auteur-uitgever gaf in 1907 de *Geïllustreerde gids voor de Baronie van Breda* uit. Voorin staat een foto van koningin Wilhelmina, *Baronesse van Breda, enz. enz. enz.*, terwijl verderop uitgebreid wordt ingegaan op de onthulling van het Baroniemonument.

In 1912 publiceerde Jan Kalf *De monumenten van geschiedenis en kunst in de voormalige baronie van Breda*. In 1948 tenslotte, werd het eerste jaarboek uitgegeven van de

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom'. Het doel van het jaarboek was, aldus Prof. Dr. L.G.J. Verberne in zijn 'Ten geleide', in breder kring belangstelling te wekken voor de bewogen en boeiende historie van de *vermaarde Baronie*. De naam 'Oranjeboom' moest een symbool zijn van de *door de historie gevestigde en in de eigen tijd bevestigde vaste en beproefde verbondenheid van ons nationaal Huis van Oranje-Nassau met land en volk van de Baronie*.

'Invention of tradition'

Een model voor een beter begrip van de oprichting van het Baroniemonument en de gebeurtenissen daar om heen wordt ons aangereikt door de Engelse historicus Eric Hobsbawm.⁴⁶ Deze introduceerde in 1983 de term 'invention of tradition', het uitvinden van tradities. Volgens hem zijn tradities die oud lijken of dat pretenderen vaak vrij recent ontstaan en soms zelfs bedacht.⁴⁷ Voor de term 'invented tradition' hanteert hij de definitie van 'een stelsel van praktijken van rituele of symbolische aard, beheerst door openlijk of stilzwijgend geaccepteerde regels, die bedoeld zijn bepaalde waarden en normen in te prenten door middel van herhaling, wat automatisch continuïteit met het verleden inhoudt'. Hoewel zo'n traditie duidelijk naar het verleden verwijst, is het karakteristieke van zo'n verzonnen traditie dat de continuïteit met het verleden grotendeels kunstmatig is.⁴⁸ Zij zijn het antwoord op nieuwe situaties die de vorm aannemen van verwijzingen naar oude situaties.

Het eigenlijke proces van het maken van dergelijke tradities is nog niet voldoende door historici bestudeerd, aldus Hobsbawm in 1983.⁴⁹ 'Invention of tradition' vindt volgens hem het meest plaats als de maatschappij in een proces van snelle verandering verkeert. Juist de liberale maatschappij van de negentiende eeuw bijvoorbeeld had behoefte aan nieuwe tradities.⁵⁰ Oude modellen en symbolen werden gebruikt voor nieuwe doeleinden. Hobsbawm zelf noemt als voorbeelden de Britse monarchie en de rituelen daar om heen en de symbolen van het Duitse Rijk van 1870.

Hobsbawm onderscheidt drie elkaar overlappende typen van nieuwe tradities: het type dat de sociale samenhang of het lidmaatschap van groepen en werkelijke of kunstmatige gemeenschappen symboliseert, het type dat een instelling, status of gezagsverhouding kan legitimeren en het type dat tot doel heeft het inprenten van waardensystemen en conventies.⁵¹ Het eerste type, dat van de sociale samenhang, komt volgens hem het meeste voor. In Breda herkennen we dit type makkelijk in de nieuwe straatnaam 'Baronielaan'. Het negentiende-eeuwse Breda, de buitenwijken, gelegen onder de gemeenten Ginneken, Princenhage en Teteringen, had behoefte aan een symbool, een legitimatie, en dit wordt geboden door het Baroniemonument.⁵²

Het tweede type, dat van de legitimatie van een bepaalde gezagsverhouding, kunnen we herkennen in de pogingen van Breda de gemeentegrenzen te herzien en de nieuwe uitbreidingen op te nemen in de gemeente. De waardensystemen en conventies die het Baroniemonument symboliseert zijn die van de negentiende eeuw. Weliswaar werd het initiatief genomen door twee edellieden, maar het idee werd enthousiast overgenomen door de leden van de Bredase gemeenteraad. Deze bestond grotendeels uit bankiers, industriëlen en middenstanders.

Belangrijk bij de bestudering van 'invented traditions' is volgens Hobsbawm dat zij belangrijke symptomen zijn van ontwikkelingen die op een andere manier moeilijk te achterhalen zouden zijn.⁵³ We noemen hier nogmaals de opkomst van het toerisme en de ontwikkeling van Breda tot grotere stad.

De stedenbouwkundige ontwikkeling van Breda aan het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw is bijzonder interessant. De vestingwerken werden gesloopt en op de vrijkomende ruimte werd het Plan van Uitleg van F.W. van Gendt aangelegd. Het Wilhelminapark kwam tot stand, gevolgd door de aanleg van de Boulevard Breda-Mastbosch, de huidige Baronielaan. In het Mastbos werden wandelpaden aangelegd en aan de rand van het bos werden villa's gebouwd. Met de oprichting van het Baroniemonument werd op dit stedenbouwkundig geheel een stempel gezet. Het monument vormt als het ware een bekroning op het werk.

Bovendien werpen dit soort tradities een licht op de relatie die mensen met het verleden hebben. Ze gebruiken namelijk allemaal het verleden als legitimatie voor daden en als het cement voor groepscohesie, aldus Hobsbawm. Het Baroniemonument en de 'Baronie van Breda' zijn een bijzonder voorbeeld van zo'n verzonnen traditie in Nederland.

AANTEKENINGEN

1. Mirjam Beerman e.a. (red.), *Beeldengids Nederland* (Rotterdam, 1994).
2. Gemeentearchief Breda (GA Breda), Secretariearchief 1815-1925 (afd. I-3/4), inv.nr. 3654.
3. *Verslag van den toestand der gemeente Breda over het jaar 1904, door Burgemeester en Wethouders uitgebracht aan den Gemeenteraad* (Breda, 1905) VIII.
Uit de gemeenteraad werden als commissieleden gekozen:
Jhr. mr. A. Reigersman, mr. M.P.M. van Dam, mr. W. IngenHousz, L.A.M. van Mierlo en J.R. Baron van Keppel.
Hieraan werden toegevoegd de leden:
J.A.J.W. van Hal, Ph. L. Jacoby, A.R. Vermeulen, mr. C.L.M.E.J.E. Baron Speijart van Woerden, W. Merkelbach, mr. A.M. Sassen, mr. M. Tydeman jr., J. Merkelbach van Enkhuizen, mr. D.H.J. van Mens, E.J.M. de Bruijn, H. Engelbregt, H. Beker, ds. F.J.J. Loeff, Adolf S. Moerel, André Meeuwesen, B.W. Mondt, L. Kamerling, F.H.A. Sabron, jhr. M.W.C. van de Brandeler, J.M. Marijnen, A.A. van der Kallen, mr. F.E. Pels Rijcken, dr. P. Hoekstra, W.C. Mentinck, G.H. Nauta Pieter, mr. G.F.M. Pathuis Cremers, J. Smits en de burgemeesters van de gemeenten in de voormalige baronie van Breda.
Benoemd werden tot:
ere-voorzitter: E.H.A. Guljé, burgemeester,
voorzitter: mr. M.P.M. van Dam,
ondervoorzitter: jhr. mr. A. Reigersman,
secretaris: J.R. baron van Keppel,
leden: mr. W. IngenHousz en A.J.A. Verschraege.
4. *Verslag van den Toestand der Gemeente Breda over het jaar 1905, (...) (Breda, 1906) V.*
5. Herman de Ruiter, *Herdenkingsalbum 1904-1905* (Breda, 1905) 13.
6. *Bredasche Courant*, 5 juli 1905.
7. Herman de Ruiter, *Herdenkingsalbum* 22.
8. Thomas Ernst van Goor, *Beschrijving der stad en lande van Breda (...) (s-Gravenhage, 1744) 353.*
9. F.C.J. Ketelaar, *Oude zakelijke rechten, vroeger, nu en in de toekomst* (Leiden en Zwolle, 1978) en A.F.J. van Kempen, 'De afkoop van het bestuurlijk deel der heerlijke rechten in Noord-Brabant, 1814-1819', *Varia Historica Brabantica XI (s-Hertogenbosch, 1982) 154-155.*
10. A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel II* (Gorinchem, 1840) 680 en 681.
11. Th. E. van Goor, a.w. 354
12. M.F. van Kersen-Halbertsma, 'Bezoeken in het land', *Wij zijn er nog, Het regentschap van Koningin Emma, 1890-1898* (Het Loo, 1989).
13. GA Breda, Secretariearchief 1815-1925 (afd. I-3/4), inv.nr. 3645.
14. *Verslag van den toestand der gemeente Breda over het jaar 1894, (...) (Breda, 1895) VI.*
15. A.J. Spierings, *Het Mastbos en het werk van houtvester Van Schembeek* (Ulvenhout, 1990) 53.
16. A.J. Spierings, a.w. 69.
17. *Verslag van den toestand der gemeente Breda over het jaar 1898, (...) (Breda, 1899) XXXI.*
18. 'De feesten te 's-Princenhage', *Nieuwe Bredasche Courant*, 18 september 1898 en 'Inhuldigingsfeest te Princenhage', *Nieuwe Bredasche Courant*, 21 september 1898.
19. GA Breda, Bevolkingsregister Princenhage 1890-1899, deel 1a, blad 346.
20. GA Breda, Archieven van de parochie van de Heilige Martinus te Princenhage, 1500-1978 (afd. III-113), inv.nr. 762.
21. GA Breda, Archief van het gemeentebestuur van Princenhage 1811-1941, voorl. inv.nr. 8, fol. 238v.
22. GA Breda, Archief van het comité ter herdenking van het 500-jarig bestaan van het doorluchtig vorstenhuis van Nassau Oranje als heren en baronnen van Breda, 1905 (afd. III-37).
23. GA Breda, Secretariearchief 1815-1925 (afd. I-3/4), inv.nr. 3646.
24. GA Breda, Bevolkingsregister Princenhage 1890-1899, dienstboden, blad 66 en afd. III-113, inv.nr. 170.
25. GA Breda, Archieven notarissen Ginneken en Bavel 1842-1905 (afd. III-85), inv.nr. 37, akte 281.
26. F.A. Brekelmans, *Kasteel Bouvigne, hoogheemraadschapshuis* (Breda, 1977) 46.
27. Theodorus Marinus Roest van Limburg, geboren te Rotterdam, 29 april 1865, kapitein der artillerie, 1900, gepensioneerd in 1908, hoofdcommissaris van politie, eerst te Rotterdam, 1909-1914, later te Amsterdam, 1914-1919, ridder in de orde van Oranje-Nassau, overleden te Den Bilt, 1 april 1935. Zie verder *Nederland's Patriciaat (s-Gravenhage, 1924) 242.*

Verdere werken van hem zijn onder andere:

Feestrede, uitgesproken op den 21sten October 1903 in de Grootte Kerk te Breda, ter gelegenheid van de viering van het 75-jarig bestaan der Koninklijke Militaire Academie (Breda, 1903).

Een Spaansche gravin van Nassau (Leiden, 1908).

'De stamvader der Nederlandsche Nassau's', *De Tijdspiegel*, 1905.

'Vier cartons van Barend van Orley', *Onze Kunst*, 1904.

'Voormalige Nassausche paleizen in België', *Onze Kunst*, 1907.

28. Th.M. Roest van Limburg, *Het kasteel van Breda, aanteekeningen betreffende het voormalig prinsenhof te Breda* (Schiedam, 1904) VII.
29. Th.M. Roest van Limburg, a.w. 185.
30. M.A. van Nieukerken, *Iets over de restauratie van de Grootte of O.L. Vrouwekerk te Breda* (Breda, 1933) 94.
31. M.A. van Nieukerken, a.w. 20.
32. J.R. van Keppel, *Eenige wetenswaardigheden betreffende de Groot- of Lieve Vrouwenkerk te Breda in de XVde eeuw* (Breda, ca. 1905).
33. M.A. van Nieukerken, *Memoires*, manuscript in de bibliotheek van het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam, 102.
34. J.R. Baron van Keppel, *Genealogische tabellen van het geslacht Van Keppel* (Breda, 1912).
35. GA Breda, Archief van het comité ter herdenking van het 500-jarig bestaan van het doorluchtig vorstenhuis van Nassau Oranje (...).
36. 'De feesten te 's-Princenhage', *Nieuwe Bredasche Courant*, 18 september 1898.
37. W.J.M. Leideritz, 'De Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij, een historische terugblik op bijna 100 jaar regionaal openbaar vervoer (1889-1985)' *Jaarboek De Oranjeboom, XLIV* (Breda, 1991).
38. GA Breda, Secretariefarchief 1815-1925 (afd. I-3/4), inv.nr. 3009.
39. *Verslag van den toestand der gemeente Breda over het jaar 1904, (...)* (Breda, 1905) X. In de notulen van de gemeenteraad en van het college van Burgemeester en Wethouders van Ginneken en Bavel én van Teteringen is hier niets over te vinden.
40. GA Breda, Archief van het gemeentebestuur van Princenhage 1811-1941, voorl. inv.nr. 8, fol. 271.
41. *Notulen van de gemeenteraad 1904 96*.
42. GA Breda, Archief van het comité ter herdenking van het 500-jarig bestaan van het doorluchtig vorstenhuis van Nassau Oranje (...).
43. GA Breda, Archief van het comité ter herdenking van het 500-jarig bestaan van het doorluchtig vorstenhuis van Nassau Oranje (...).
44. De aandacht voor de titels van de koningin in publicaties die verschenen zijn in de laatste tientallen jaren en die gericht zijn op een breed publiek is terug te voeren op de oprichting van het Baroniemonument.
45. GA Breda, Archief van het comité ter herdenking van het 500-jarig bestaan van het doorluchtig vorstenhuis van Nassau Oranje (...).
46. Eric Hobsbawm and Terrence Ranger, *The invention of tradition* (Cambridge, 1983).
47. Eric Hobsbawm, a.w. 1.
48. Eric Hobsbawm, a.w. 2.
49. Eric Hobsbawm, a.w. 4.
50. Eric Hobsbawm, a.w. 5.
51. Eric Hobsbawm, a.w. 9.
52. Gerard Otten, *100 jaar Baronielaan, Boulevard Breda Mastbosch, 1897-1997* (Breda, 1997).
53. Eric Hobsbawm, a.w. 12.